

Beszélnek Erdély kövei is Irta: Kós Károly

E

gykor Ruskin szólaltatta meg Venetia köveit.

Akkor volt ez, amikor emberi hazugságok össze-
zavarták volt az egészséges művészi látást, meghami-
sították az őszinte érzést, hogy e hazugságok labi-
rintusában tévelyegve elvesztette tájékozódását nem-
csak a tudás, de az ősi egészséges ösztön is.

És beszéltek a kövek.

Nem azok, melyek a hegyeket tornyosítják, avagy

amelyek a föld élő, termő humusza alatt szunnyadnak, nem ezek a némán
halott tömegek, de azok a kövek, amiket az Ember Istentől áldott lelke
holtból élővé, némából beszélővé változtatott.

Azok a megzöldült és megfeketedett kövek, miknek alját másfélezer
esztendeje mossa a Lagunák vize, azok a karrarai márványoszlopok, az
ívek, boltozatok, csipkés ormok, a faragott, vésett, vérrel és verejtékkal
összeragasztott kövek; azok tudnak sírni, és ujongani; tudnak tréfálni és
mesélni, múltat emlegetni, jövődőt látni. Élnek azok a kövek és beszélnek.
Csakérteni kell őket, csak hallgatni kell tudni őket és akarnunk kell, hogy
megszólaljanak nekünk.

És a kövek igazat mondanak. Csak igazságot és talán csak ők monda-
nak igazságot.

Ruskin, az angol szociálista: hallgatta őket. És Venetia ősi köveinek
beszéde Anglia zsákutcába került művészetének megújhodását, a modern
angol nemzeti művészet újjászületését tette lehetővé. Mert az a beszéd az
Igazság beszéde volt.

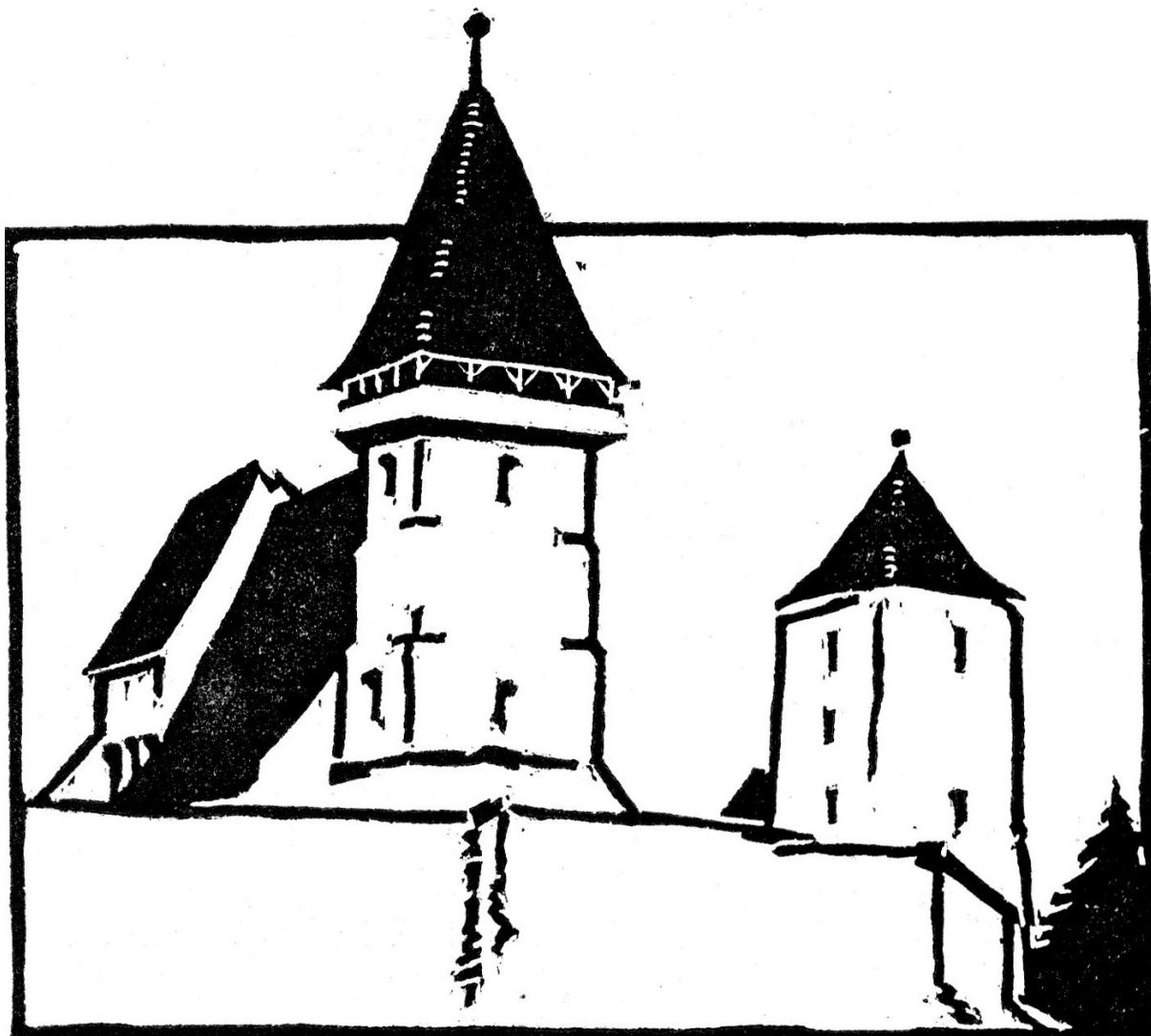
Amiben mi szegény mindnyájunk élünk ma: nem-e hazugság vajjon
ez az egész élet, minden, ami fülünkbe harsog, ami szemünket kápráztatja?
Minden, ami elmúlt a véres háborúval és minden ami van és békének
nevezi magát? Mi pedig szegény, tapodott tévelygők úgy vagyunk már a
hazugságokkal, mint a papirossal: elhisszük, hogy az aranyat érő pénz
ma is; – mint egykor, régen. Mert hiszen reá van írva, hogy az.

Milyen jó, hogy a kövek beszélni tudnak! Milyen jó, hogy az a halott,
örökhideg anyag, amit az Ember Istentől való teremtő lelke élővé, némából
beszélővé és örökkévalóvá tett, csak igazat tud mondani. Hogy azt nem
lehet megvesztegetni, hogy azt nem lehet lerészegíteni, hogy az nem fél;
hogy annak nincsenek vágyai és céljai és nem éhes örökké...

A kőben halott maradt minden, ami az élőt hazuggá teszi. De él
minden benne, ami az életben szép és jó, mert igaz!

... Hallgatom Erdély köveinek beszédét:

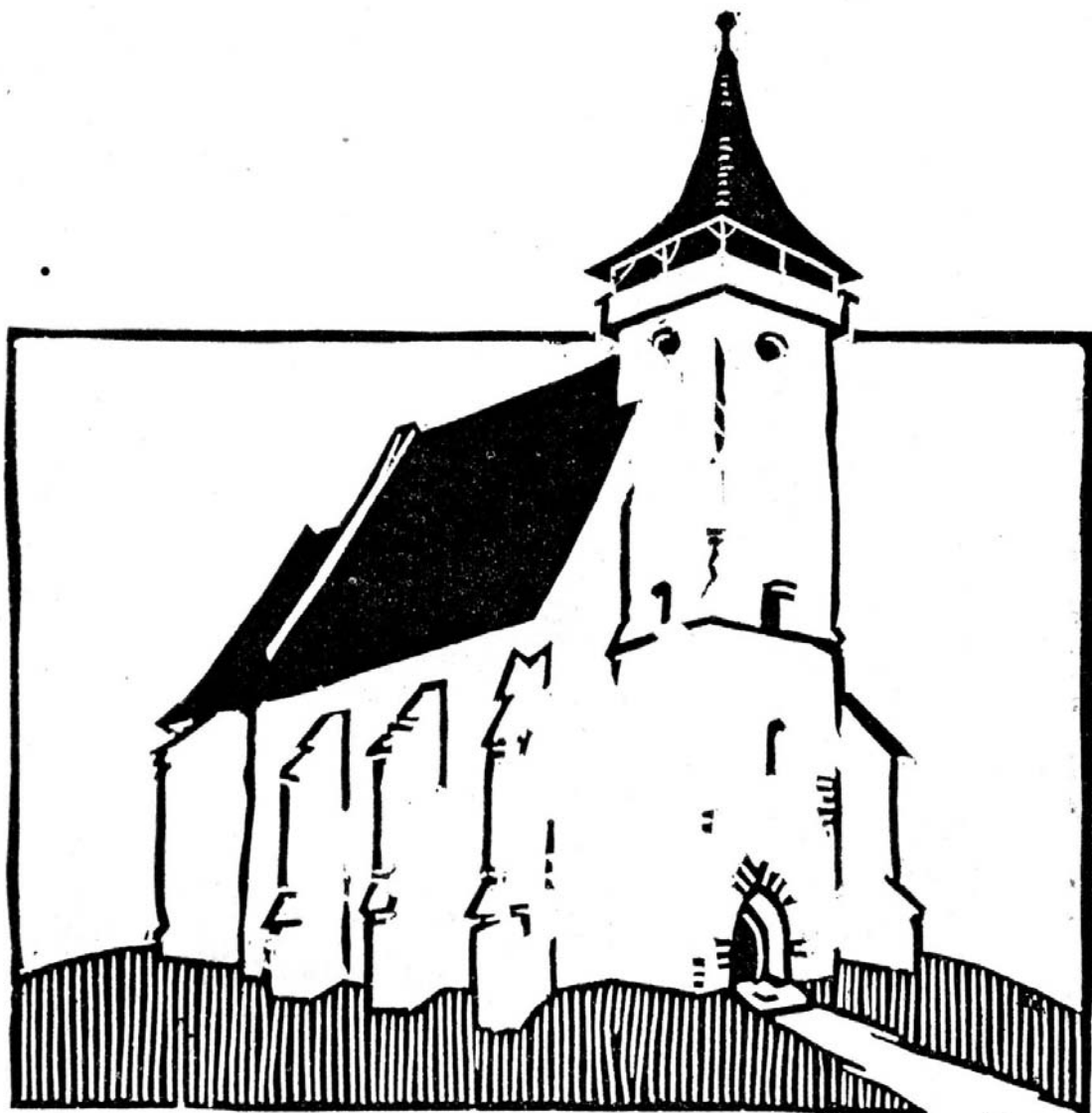
Időtlen idők óta népek és hitek, fajok és kultúrák keveredő helye ez a
föld. Északról és délről, napkeletről és napnyugatról előnyomakodó népek

Pretai (XV. sz.) szász templom.

és kultúrák bárhol Európa szomjas földjén halálos tusában összeroppantak, akkor a megvert fél vérző, megrettent, búvóhelyet kereső töredékéből bizonyosan került a Királyhágó és székely havasok közé is valamennyi, a rengeteg, titkos erdőkbé, a dugott, meleg völgyekbe. És ha később szerencsés véletlen, avagy szerencsétlenség okából el is hagyta ezt a földet valamelyik, mindig maradt itt belőle valami nyom. A dákokról mondják, hogy ők szervezték meg Erdélyt első ízben egységesen, mint államot. De a mi köveink erről semmit sem tudnak.

A Trajanus hódítása – és erről már tudnak a kövek – római provinciává tette Erdélyt, de latinná nem. Csodálatos, hogy Róma hódításai mint nyomták reá letörülhetetlenül bélyegüket Galliára, Germániára, Hispaniára, sőt Britanniára is, de Erdélyből úgy tűnt el a római uralom, hogy ha az itt maradt tárgyi emlékek nem beszélnének róla, nem is lehetne azt megállapítani. De ezek azt is elmondják, hogy az Erdélyt meghódító és megszálló

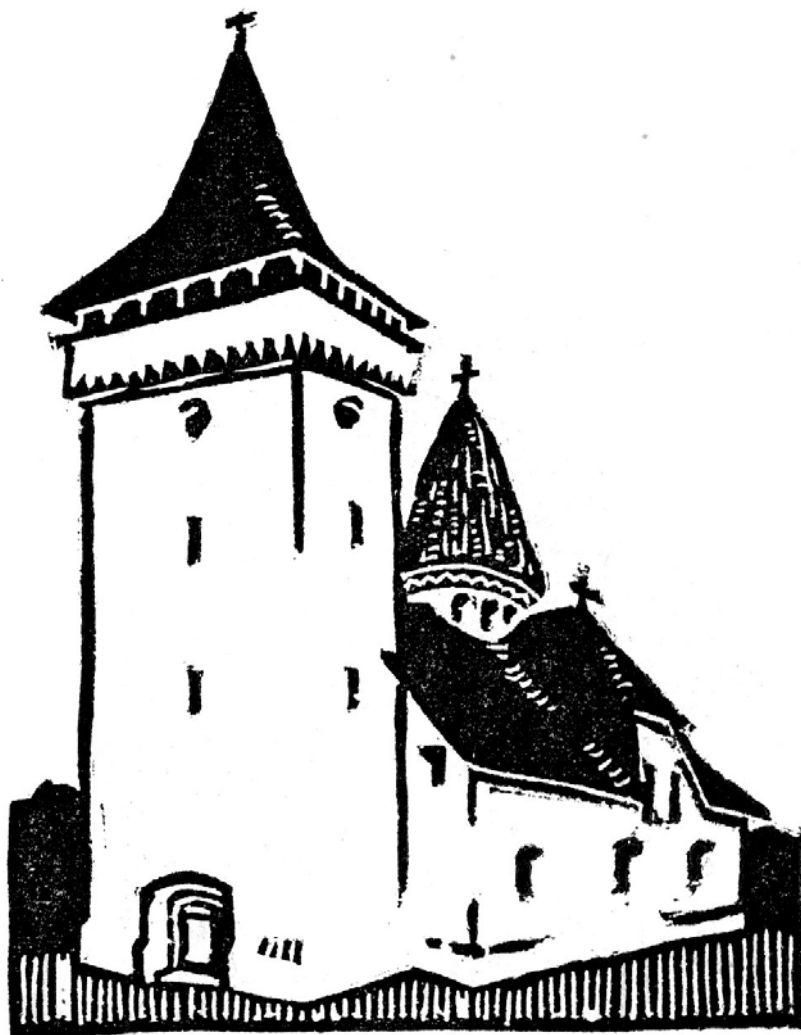
Marosszentimre (XV. sz.) Hunyadi János magyar temploma.

légiók nem voltak itáliaiak, hanem kisázsiaiak és keleteurópaiak. Ami sokat megmagyaráz.

Azután jóideig némák maradnak a kövek. Nincs, aki beljük lelket leheljen: a turáni népvándorlás kora ez. A lovas nomádok először hódítani akartak: hogy építhessenek.

Erdély hegyei közé új szín keveredik: Attila halála után hunn töredékek húzódnak lefelé a Duna mentén és egyrészt ide sodródik be; később a frankok elől visszahúzódó avarok szállják meg nagyobb csapatokban főleg a székely hegyeket. Végezetül Tuhutum magyarjai hódítják meg Erdély egész területét... Közben pedig a Balkán hegyekből állandóan húzódik felfelé és szóródik szét a hegyek közt mindenféle pásztornép és keveredik a völgyekből az új és újabb hódítók által kiszorított és a hegyekbe húzódó népekkel.'

Ezer esztendeje, hogy Erdély magyar uralom alá jutott és a magyar

Vajdahunyad (XV. sz. eleje és a torony, XVIII. sz.) román templom.

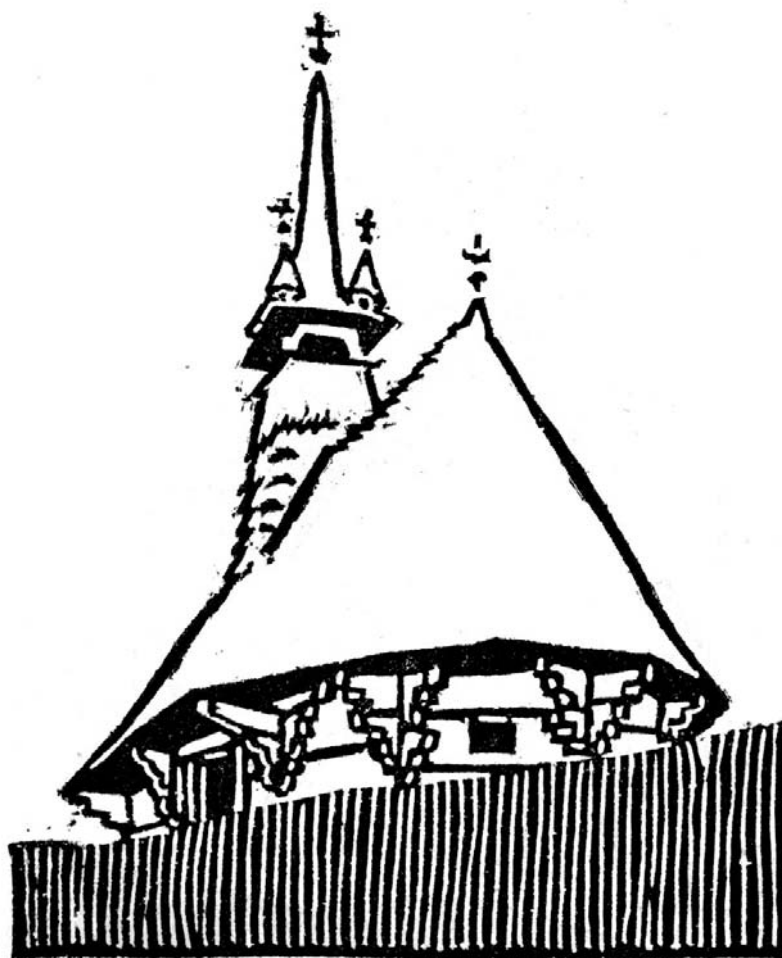
uralom kezdete egyúttal Erdély kulturális életének kezdetét is jelenti. Így mondják ezt a kövek.

Ezer esztendő alatt csak két esemény befolyásolja ezt a kultúrélet-folyamatot: a szász-telepítés és a protestantizmus fellépésével egyidejűleg a fejedelemség megalakulása török protektorátus alatt. Mindkettő szaporította azokat az erőegységeket, melyek Erdélyt mindenekelőtt és felett, és mindenidőkben sajátosságos, egyedülvaló egyéniséggé predestinálták, mint a legkülönbözőbb fajta népek és kultúrák keveredő helyét.

Ezer esztendő nagy idő, még népek és országok életében is.

Ezer esztendő alatt Erdély földjén történik meg az a csoda, hogy három nép és kultúra éli életét úgy, hogy mindenik megőrzi, – mert megőrizheti, – a maga külön sajátosságait, egyéniségét, de emellett közös és minden környező idegen és rokonkultúrától és fajtól elütő karaktert is vesz fel.

A magyar, szász és román megmarad magyarnak, szásznak, románnak, megtartja és fejleszti nemzeti kultúráját a maga sajátosságában, de viszont amiképpen az erdélyi magyar elkülönül a magyarországitól nemcsak földrajzilag (sőt politikailag is), de kultúrában is, úgy a szász sem

Türe (XVIII. sz) Kalotaszegi román templom.

marad németországinak, a román sem függeléke pusztán a havasalföldinek, vagy a moldovainak.

A belső egyéniség megőrzése nem zárta ki a közösséget és ha három faj és három kultúra töltötte is meg ezt a földet, de mindhárom viszont Erdély népe és Erdély kultúrája.

Ezért van, hogy e csodálatosan egyéni föld minden kultúrprodukciónak, de magának az erdélyi embernek is két jellemző tulajdonsága van: az egyik, hogy az magyar, román, avagy szász, de a másik, hogy egyúttal erdélyi. Ez az a fából vaskarika, ami minden Erdélyen kívül élő ember számára érthetlenné teszi Erdélyt.

Ezer esztendő nagy idő még népek és kultúrák életében is, de ezer esztendő alatt itt ezen a földön lakó egyik nép sem próbálta a másikat a maga képére átformálni. Külső erők megpróbálták, de mindig siker, sőt a legkisebb eredmény nélkül. Ellenben, az együttélő három kultúra állandó tendenciája, hogy belső faji természete megtartásával olyan közösségeket vegyen magára, melyek azt különvalósága mellett is erdélyi típusú tegyék.

Így válik a bizánci görögkeleti templomból Kalotaszegen olyan román

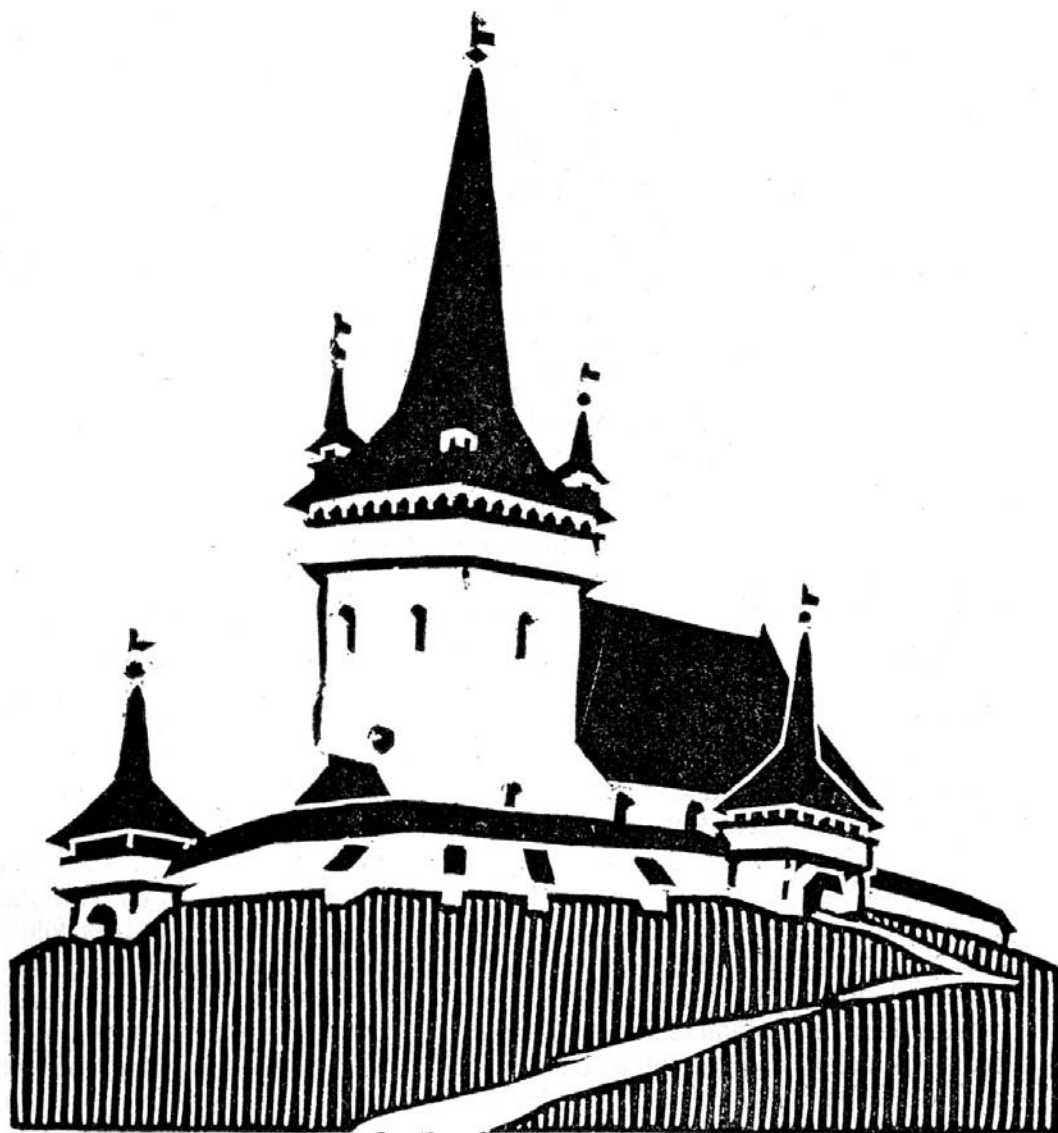

Gelence (XV. sz.) Háromszéki magyar templom.

templom, melynek egyik legjellemzőbb típusa a türei fatemplom. A vajdahunyadi, kb. a XV. században épült román templom még típusosan centrális görög-kereszt alaprajzú, kupolavilágítású bizánci templom. Falfestése is, mintha az athoshegyi templomokból került volna ide. Viszont a templomnak a XVIII. században hozzáépített előrésze különösen tornya, ide régi rész fedélszerkezete is típusosan erdélyi.

A magyar templomoknál is ugyanezt a folyamatot konstatálhatjuk: a gyulafehérvári, a kolozsvári, dési róm. kath. katedrálisok a középkor román ill. gothikus alkotásai pusztán, Erdélyhez annyi a közük csak, hogy itt vannak, de lehetnének bárhol másutt is – mondjuk Németföldön; viszont a Székelyföld, avagy Kalotaszeg XVI., XVII. és XVIII. században épült vagy átépített kerített templomai kizárólagosan erdélyi magyar templomok.

Ugyanezt kellene elmondanunk a szász templomokról is.

Magyarvalkó (XV. sz., torony XVII. sz.) Kalotaszegi magyar templom.

És ha most egymás mellett és egyszerre nézzük és egymással összehasonlítjuk Erdély templomait, akkor önkéntelenül is meg kell hogy lépjen az időbeli sorrendben állandóan növekvő rokonság az eredetileg egymástól nagyon idegen épületek közt. Az időrendben később és később épülő templomok állandóan távolodnak attól a típustól, mely közvetlenül idegen földről (keletről avagy nyugatról) került ide és közelednek ahhoz a közös típushoz, melyet ezen földön az élet és természet azonossága és a közös sors diktál románoknak, szászoknak, magyaroknak egyformán.

Az igazság, amire Erdély beszélő kövei tanítanak, az, hogy az erdélyi román, szász és magyar templomok igazi típusai sokkalta közelebbi rokonok egymással, mint a világ bármely más templom-típusával.

Ezt mesélik a kövek, akikbe lelket lehelt Erdély háromfajtájú, de közös sorsú népe